

Oponentský posudek disertační práce

Mgr. Pavla Hejzlara

Hospodin usmrcuje i oživuje. Polarita Božího jednání s člověkem ve Starém zákoně

Tato disertační práce byla předložena v roce 2016 na katedře Starého zákona Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Vedoucím práce byl doc. Petr Sláma, Th.D. Práce obsahuje 236 stran textu. Autor předřazuje anotaci i *summary* své práce v angličtině, pak následuje „obsah“, za textem připojuje seznam odborné literatury (členěný do dvou částí: Bible a slovníky, monografie), v níž je mnoho titulů v angličtině a němčině. Dílo uzavírá rejstřík biblických míst a rejstřík jmenný.

V „Úvodu“ si autor stanovuje cíl, pokouší se formulovat tezi a seznamuje čtenáře s metodou, jíž hodlá postupovat. Sám své východisko formuluje takto: „Řada starozákonních textů vypovídá jedním dechem o Hospodinově stvořitelské i destruktivní moci. Vybíráme z nich Dt 32,39, 1S 2,6 a Iz 45,7. První dva jsou si totiž nápadně podobné slovy o usmrcení a oživení, jež Hospodin působí v tomto pořadí. Iz 45,7 pořadí zlého a dobrého sice nezachovává, ale coby slavnostní deklarace v první osobě, jíž se Hospodin představuje jako jediný Bůh, který vládne nade vším, má blízko k Dt 32,39“ (s. 11).

Autorova teze patří do oblasti biblické teologie. Sám to hned v úvodu připomíná: „To, zda vícero starozákonních textů představuje Hospodinovo jednání s týmž subjektem ve dvou fázích, přičemž první je negativní, pokládáme za signifikantní pro celkový obraz Boha, jež nám Starý zákon staví před oči. ... Starý zákon nám představuje Boha, který sice dopouští zlé, ale následně je obrací v dobré; jeho milosrdný aspekt triumfuje. Hospodin je tak obhájěn svým konečným dobrým záměrem s člověkem jako dobrotivý Bůh“ (s. 15).

V první kapitole se autor zabývá „Formulí Hospodinovy svrchovanosti v kontextech: Dt 32,39, 1S 2,6 a Iz 45,7.“ Každá z formulí Hospodinovy svrchovanosti (Dt 32,39; 1S 2,6; Iz 45,7) je v této kapitole probírána nejprve z hlediska „dějin“, tedy z pohledu historicko-kritického. Následuje podkapitola nadepsaná „teologie“, který vnímá formuli jako zdroj teologického uvažování. Třetí podkapitola, nazvaná „relevance“, zachycuje význam zkoumané formule pro výpověď o Hospodinově svrchovanosti. Po stránce metodologické je tento postup správně zvolený. Nutí totiž autora, aby se soustředěně věnoval prohlubování svého záměru. Dbá ovšem zároveň důsledně na díla vynikajících autorů, kteří se zvolenými texty důkladně zabývali (zejména: Römer, Dietrich, Brueggemann, Goldingay).

Druhá kapitola zkoumá motiv „Hospodin usmrcuje i oživuje“ v dalších diskurzivních textech. Konkrétní ukázkou je pasáž popisující „Služebníkovu utrpení a vyvýšení (Iz 52,13–53,12). Metodologicky se opět uplatňují tři osvědčené kroky: dějiny, teologie a relevance. Diskuse je vedena s odborníky na tuto nesnadnou perikopu (zejména: Blenkinsopp, Rendtorff, Westermann).

Třetí kapitola analyzuje motiv „Hospodin usmrcuje i oživuje“ v dalších narativních textech. Autor se omezuje na tři nejdůležitější. Dvě perikopy pocházejí z knih Královských: Eliáš křísí vdovina syna (1Kr 17,17-24), Chizkijášova nemoc a uzdravení (2 Kr 20,1-11). Třetí perikopou je kniha Rút. U všech tří postupuje autor již uplatněnou metodou: Postupně se zaměřuje na dějiny, teologii a relevanci zvoleného textu.

Čtvrtá kapitola má název „Blízkovýchodní paralely.“ V ní se autor nejprve zabývá starobabylonským eposem *Enúma eliš*. Ke zkoumanému motivu nachází výslovné paralely: „Destrukce a obnova téhož tvoří dialektickou jednotku, jež se stává idiomem pro svrchovanou moc“ (s. 96). Fragment akkadského textu *Nářek umírajícího* hodnotí autor takto: „Skladba je oslavou Marduka, který dotyčného vyrval ze chřtánu smrti. V reflexi své život ohrožující zkušenosti i uzdravení připisuje dotyčný božstvu obojí – původní nesnáz i vysvobození. Koř se tedy před jeho všemohoucností, raduje se však z toho, že nakonec zvítězilo Mardukovo milosrdenství“ (s. 98). Podobně je tomu v akkadském textu *Chci chválit pána moudrosti*. Citovaný úryvek vyhodnocuje autor takto: „Tato reflexivní pasáž akcentuje záchrannou akci. Teprve poté co je pozitivní jednání božstva vylíčeno pomocí pěti sloves (uchopil, posílil, oživil, vyprostil, pozvedl), ohlíží se autor zpět k tomu, co záchranné akci předcházelo a nahlíží, že Marduk byl i tím, kdo jej prve srazil. Závěr dochovaného textu je doxologií, jež vyzdvihuje oživující moc Marduka a jeho manželky Sarpánitu a tím i jejich vyvýšenost nad ostatní božstva“ (s. 101). V *Baalovském cyklu* považuje autor za význačný právě „motiv smrti a vzkříšení božstva“ (s. 228). V ugaritském *Eposu o Keretovi* nachází autor „ve vzetí dítěte či jeho smrtelném ohrožení a opětovném vrácení týž vzorec Božího působení, jaký explicitně postihuje formule *Hospodin usmrcuje i oživuje*“ (s. 107).

Pátá kapitola nese titul „Vztah motivu k vybraným teologiím Starého zákona.“ Sám autor charakterizuje obsah této kapitoly slovy: „Účelem této kapitoly je uvést motiv „Hospodin usmrcuje i oživuje“ do vztahu k některým souhrnným pojednáním starozákonních látek (*Teologie z pera Rada, Fohrera, Milese a Brueggemanna*), monografiím zabývajícím se povahou starozákonního monoteismu (Levenson, Smith) a problematikou původu zla či teodiceje (Levenson).“ Autor se tedy věnuje implikacím zkoumaného motivu pro teologii Starého zákona. V díle Gerharda von Rad autor svůj motiv nenachází explicitně.

O implicitním pojetí je však přesvědčen: „I když se Rad schématu „Hospodin usmrcuje i oživuje“ nedovolává, můžeme říci, že právě tímto způsobem nahlíží exil a návrat“ (s. 111). Není proto divu, že závěr pasáže o významném badateli končí výrokem: „Dějiny jsou Radovi jevištěm, na nichž se odehrává „oživování“ Izraele“ (s. 114). Široké pole teologie Starého zákona umožňuje sledovat vždy jen základní rysy v propracovaných koncepcích. Velmi pozoruhodné rysy objevuje autor v díle Georga Fohrera: „Ačkoli Fohrer s motivem „Hospodin usmrcuje i oživuje“ nepracuje, máme za to, že tento motiv je zcela slučitelný s dvojitým středem starozákonní víry, jež identifikuje. Boží svrchovanost a destruktivní potenciál (usmrcuje) odpovídají prvnímu ohnisku Fohrerovy elipsy – Božímu panování. Adekvátní lidskou odpovědí je v obou případech bázeň před Bohem. Svědectví o Hospodinu, který oživuje toho, jež předtím zdeptal, odpovídá druhému ohnisku Fohrerovy elipsy“ (s. 118). James Barr vyjadřuje ve svém díle naději na dosažení nesmrtelnosti. Tím se zajisté vyjadřuje k druhé části sledovaného motivu. Levensonův motiv „Hospodin usmrcuje i oživuje“ představuje radikálnější formulaci monoteistické víry“ (s. 266). Dále autor prezentuje Levensonovu knihu *Vzkříšení a obnova Izraele*, která „poskytuje celou řadu styčných bodů s hledaným motivem.“ O této knize autor tvrdí: „Metodologicky je našemu přístupu blízká v tom, že v ní nejde o identifikování několika textů, jež by dokazovaly přítomnost víry ve vzkříšení ve Starém zákoně, ale o doložení celých myšlenkových struktur, jejichž genezi Levenson sleduje až k předizraelským kenaanským vzorům. Ve vícero dílčích momentech Levenson potvrzuje výsledky našeho hledání“ (s. 286). Pro Jacka Milese je Hospodin „stvořitel a kdykoli a z jakéhokoli důvodu také ničitel“ (s. 133). Tohoto badatele hodnotí autor právem takto: „Milesovo čtení *Tenaku* je ... náležitě subverzivní, jak se na postmoderního autora sluší, ale za cenu chybné interpretace textů, na nichž staví a hermeneutického pohybu, kterým prolomil hranice kánonu“ (s. 134). Walter Brueggemann cituje Dt 32,39, 1S 2,6-7 a Iz 45,7 jako svědectví o Hospodinově svrchovanosti, která je zdrojem všeho ve světě – jak dobrého tak zlého“ (s. 139–140). Rovněž tohoto badatele hodnotí autor oprávněně kriticky: „Srdce Brueggemanna táhne k radostnému vyznávání Hospodina a jeho spásných činů, ale jeho rozum se dal přesvědčit, že mimo text nic není. Lze se jen účastnit jazykové hry, která je uzavřená sama v sobě a platná jen pro účastníky, nikoli univerzálně. Zda Hospodin usmrcuje a oživuje, je už potom celkem jedno“ (s. 144). Mark S. Smith odůvodňuje Hospodinovu vládu nad oblastmi smrti a života monoteismem, který je ve starozákonním Izraeli výsledkem složitého historického vývoje náboženských představ.

Šestá kapitola pojednává „Vztah motivu k tématu vzkříšení.“ Nadpisy jednotlivých podkapitol vyznačují autorův myšlenkový postup: smrtelnost je lidský úděl; vztah mezi

„pádem“ a smrtí; povaha šeólu; sestupují do šeólu všichni?; protějšek šeólu; smrt jednotlivce, nesmrtnost rodu; Izrael vychází z hrobu; individuální nesmrtnost?; o vzkříšení explicitně. V závěrečné podkapitole („relevance“) propojuje autor starozákonní texty týkající se smrti a jejího překonání s výroky o usmrcování a oživování v Dt 32,39 a 1S 2,6.

Sedmá kapitola s nadpisem „Nový zákon“ sleduje nejprve zkoumaný motiv v Mariině písni (Magnificat) na začátku Lukášova evangelia (L 1,46–56). Autor analyzuje zmíněnou perikopu osvědčeným způsobem: dějiny, teologie, relevance. Poté se zaměřuje na ozvěny zkoumaného motivu u apoštola Pavla, a to zejména v podkapitolách: Kristus; Abraham a stvoření světa; Zákon; každý křesťan; Izrael; lidstvo; celé stvoření; apoštol; bláznovská zvěst. Textovým vodítkem je zde především list Římanům. V podkapitole „relevance“ dovozuje autor: „Motiv usmrcení a oživení, jež Bůh uskutečňuje na témže subjektu, tedy nachází uplatnění hluboko v argumentační struktuře listu Římanům“ (s. 213).

Osmá kapitola zkoumá „Uplatnění motivu v reformační teologii“. Nejprve uvádí Martina Luthera. Ten podle autora „svým konceptem Boží pravé a levé ruky ... výborně postihuje rozložení důrazů v paradigmatu, jež sledujeme. Božím vlastním dílem – pravou rukou - je totiž v Lutherově podání milosrdenství, kdežto trestání je pouze dílem Boží levice, jeho nevlastním dílem, jež není výrazem jeho nejvnitřnější podstaty, ale pouhou reakcí na lidskou zpusnost“ (s. 214). Ke Kalvínovým názorům na zkoumané téma se autor staví kriticky: „Jakkoli mezi Calvinovým důrazem na Boží svrchovanost a starozákonním motivem, jímž se zabýváme, nacházíme zprvu souzvuk, máme za to, že vposledu Calvin svému čtenáři představuje přísnějšího Boha nežli Starý zákon. Zatímco Calvinův Bůh usmrcuje jedny a oživuje druhé, my sledujeme biblickou linii, podle níž Hospodin usmrcuje a následně oživuje též subjekt“ (s. 217).

V „Závěru“ své práce uvádí autor přehledně, co vytěžil ze svého předcházejícího zkoumání. Motiv „Hospodin usmrcuje i oživuje“ nelze chápat jen jako výraz Hospodinovy svrchovanosti. Tento motiv má své pevné místo v polemice proti cizím bohům a mocenským nárokům jejich ctitelů. V podkapitole „Koherence starozákonního Boha a kánonu“ praví autor mimo jiné: „Hospodinův charakter však zůstává též napříč širokým spektrem starozákonních látek, v nichž se motiv usmrcování a oživování vyskytuje. Tato skutečnost významně přispívá ke koherenci starozákonního kánonu“ (s. 229). Dále se autor domnívá, že jím analyzovaný motiv se v Písmu vyskytuje ve dvou verzích. Jednu nazývá „rodinná“, druhou „imperiální“, a to podle kontextů, v nichž se uplatňují. K syntetizujícímu náhledu dříve prozkoumaných, dílčích problémů patří podkapitola, v níž autor dovozuje, jak úzce spolu souvisejí teodicea, vzkříšení a monoteismus. A jde přitom o skutečný monoteismus, nejen o *henolatrii*.

V podkapitole „Novozákonní zúročení motivu“ vystihuje autor teologicky velmi přesně, co je míněno kontinuitou a diskontinuitou ve vztahu mezi Starým a Novým zákonem: „Ohledně vztahu starozákonní a novozákonní zvěsti – pokud jde o téma překonání smrti či vzkříšení – můžeme ve stručnosti říci dvojí. Jednak se zde projevuje kontinuita – Starý i Nový zákon vyznávají Boha, který se zastává svých věrných a vysvobozuje je ze smrtelného nebezpečí –, jednak diskontinuita: vzkříšení Ježíše Krista je novum, radikálně nové řešení lidské smrtelnosti, s jakým valná část Starého zákona ještě nepočítá“ (s. 242). Závěrečná podkapitola „Etické a pastorační implikace“ vyznívá optimisticky: „Motiv Hospodin usmrcuje i oživuje uchovává místo pro tragično, avšak zasazuje je do rámce, který je vposledu nadějný“ (s. 246).

Celkově lze konstatovat, že autor zvolené téma svědomitě prozkoumal v textech, které považoval za relevantní pro tuto problematiku. Je třeba ocenit, že nezůstal jen u exegetické analýzy, ale kriticky prezentuje pojetí zkoumaného motivu u několika významných autorů biblických teologií. Zachytil rovněž účinky tohoto motivu v díle reformátorů (Luthera a Calvina).

Autor se vyjadřuje kultivovaně a srozumitelně, a to i v případech, kdy pojednává o specificky odborných problémech. Před publikováním považují za nezbytné odstranit překlepy, které se vyskytují na několika místech v rukopisu.

Předloženou disertační práci hodnotím jako dobře promyšlenou a pečlivě provedenou ukázkou tematicky zaměřeného exegetického bádání s přesahem do dalších teologických oborů. Doporučuji, aby byla přijata k obhajobě.

V Olomouci dne 17. 8. 2016

doc. Petr Chalupa, CMTF UP Olomouc

